
Gepubliceerd

Arbeidsmarkt

Jekyll and Hyde op de Vlaamse arbeidsmarkt

Steunpunt WAV-SSA (2002), *De arbeidsmarkt in Vlaanderen. Jaarreks 2002, Deel 4. Jaarboek*, Leuven.

Op 19 december stelt het Steunpunt WAV in het Vlaams Parlement editie 2002 van het Jaarboek 'De Arbeidsmarkt in Vlaanderen' voor. Zoals steeds presenteert het jaarboek cijfers en analyses die de lezer een beeld schetsen van het reilen en zeilen van de arbeidsmarkt in Vlaanderen. Naar de algemene conditie van de arbeidsmarkt wordt gepeild via de vaste graadmeters: werkgelegenheid, werkzaamheid, werkloosheid, vacatures enzovoort. Om de vinger aan de pols te houden en de evoluties van de vaste graadmeters beter te duiden, komen jaarlijks ook een aantal thematische analyses aan bod. Het thematische aanbod strekt zich dit jaar uit over een zeer brede waaier: van grensarbeid tot gezinnen zonder arbeidsinkomen, van jobverlies door faling tot levenslang leren, van aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt en jeugdwerkloosheid tot kwaliteit van de arbeid. Een greep uit de vaststellingen.

Januskop 2001

Het jaar 2001 staat in duidelijk contrast met het jaar 2000. Waar we vorig jaar nog ongegeneerd over een grand cru spraken, stellen we vandaag vast dat de situatie in 2001 zich niet in een one-liner laat vatten. De *werkzaamheidsgraad* staakt de opmars

die ze al enkele jaren volhield en blijft hangen op 63,4% bij de 15- tot 64-jarigen. Wat de *werkgelegenheid* betreft, toont 2001 zich als een januskop. De eerste jaarhelft verloopt alles nog betrekkelijk vlot, al verschijnen er reeds enkele donderkopjes aan de einder. Het derde kwartaal bracht een economische groeivertraging met zich mee, die in het vierde kwartaal nog werd versterkt door de aanslagen van 11 september en in België ook nog door de malaise in de luchtvaartsector. De werkgelegenheid volgt dit economisch scenario gedwee en tekent voor het derde kwartaal een groeivertraging en voor het vierde kwartaal zelfs een licht jobverlies op. De eerste indicatoren voor 2002 brengen echter hoop op beterschap. Puike prestaties

hoef je voor dit jaar nog niet te verwachten, maar in het licht van de onheilsberichten die over 2002 de wereld werden ingestuurd, is een stabilisatie van het aantal jobs ook niet slecht. De echte herneming van de jobgroei zal allicht op zich laten wachten tot 2003.

Waar de werkzaamheid en de werkgelegenheid elkaar niet over de ganse lijn dekken, vinden we werkloosheid en openstaande vacatures. In de loop van 2001 vertraagt de daling van het aantal *werkzoekenden* ten opzichte van een jaar voordien. Vanaf september ligt het aandeel niet werkende werkzoekenden (nwwz) zelfs hoger dan een jaar eerder. Ook voor 2002 zien we nog een stijging van het aantal nwwz. Anderzijds stellen we in de loop van 2001 een daling vast van het aantal *openstaande VDAB-vacatures*, een trend die ook wordt verdergezet in 2002. Wanneer we de verhouding tussen beide indicatoren nemen, het aantal nwwz per vacature, bekomen we een graadmeter voor de *krapte* op de arbeidsmarkt. Hoe hoger het aantal nwwz per vacature, hoe minder krapte. Anno 2001 is deze krapte afgenomen: het aantal nwwz per vacature is gestegen van 4,2 naar 4,9. Deze afname wordt in 2002 verder gezet: de raming op basis van de eerste 9 maanden voorspelt gemiddeld 6,1 werkzoekenden per vacature.

De jeugd, het zorgenkindje

Jongeren blijven een gevoelige groep wat werkloosheid betreft. Met geen of nauwelijks werkervaring moeten ze het bij een vacature vaak afleggen tegen andere sollicitanten die wel al relevante werkervaring op hun cv hebben staan. *In de tweede helft van 2002 stond het fenomeen van jeugdwerkloosheid opnieuw volop in de schijnwerpers.* Het aantal jonge werkzoekenden is in 2002 opgelopen tot gemiddeld 50 000, een stijging van 15% tegenover het jaar voordien. Jongeren betalen blijkbaar als eerste het gelag bij een vertraging van de economische groei.

De helft van alle jeugdwerklozen is al uitkeringsgerechtigd, wat er op wijst dat ze ofwel al een job hebben gehad ofwel al ongeveer 8 maand de schoolbanken hebben verlaten maar nog steeds geen job hebben gevonden. Het gaat hier vooral om laaggeschoolden. Hoog- en middengeschoolde werkzoekende jongeren vinden we vooral terug bij de schoolverlaters, afgestudeerd in juni 2002.

De weg naar Lissabon is lang

De vaststelling dat de werkzaamheidsgraad in Vlaanderen niet langer stijgt maar stagneert, is geen

goed nieuws in het licht van de Lissabondoelstellingen van het Europese werkgelegenheidsbeleid. Uit de WAV-prognose blijkt dat *de doelstelling om 70% van de 15- tot 64-jarigen in Vlaanderen aan de slag te krijgen tegen 2010*, ook in het gunstigste scenario *niet haalbaar is*. Volgens onze raming zal de werkzaamheidsgraad in 2010 net geen 67% bedragen, het streefcijfer dat door Europa reeds in 2005 wordt verwacht. Ook *de aanvullende doelstelling om 50% van de 55-plussers tegen 2010 aan het werk te hebben* blijkt in de Vlaamse context volkomen *irrealistisch*. Momenteel, op minder dan 8 jaar van de streefdatum, halen we in Vlaanderen niet eens de helft van de doelstelling. Tegen 2010 zal het aandeel werkende 55-plussers volgens de WAV-prognose maar net boven de 30% liggen.

Hiermee zijn we echter niet de slechtste leerling van de Europese klas. De werkzaamheidsgraad in Vlaanderen ligt lager dan in Nederland of Duitsland, maar wel hoger dan in Frankrijk en ongeveer even hoog als gemiddeld in de 15 Europese lidstaten. Een opsplitsing naar leeftijdscategorie illustreert echter dat deze gemiddelde prestatie grotendeels te danken is aan de 25- tot 49-jarigen (tabel 1). Omdat deze leeftijdsgroep zo hard werkt, kan ze de lage werkzaamheid van de jongeren en de ouderen compenseren. Maar liefst 84% van de 25- tot 49-jarige Vlamingen heeft een betaalde job, wat aanzienlijk meer is dan gemiddeld in Europa (78,1%) en zelfs hoger is dan onze drie buurlanden (80,7%). Bij de jongeren en de ouderen echter is de Vlaamse werkzaamheid in Europees licht ondermaats, met een achterstand van 8 à 10 procentpunten. *Dit betekent dat de beroepsloopbaan in Vlaan-*

Tabel 1.

Werkzaamheidsgraad van de 15- tot 64-jarigen naar leeftijd (Vlaams Gewest, EU-3 en EU-15; 2001).

	Vlaams Gewest (%)	EU-3 (%)	EU-15 (%)
15-24 jaar	34,5	42,0	40,3
25-49 jaar	84,0	80,7	78,1
50-64 jaar	40,1	50,3	50,6
Totaal	63,4	65,5	63,8

Bron: NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV).

deren meer samengedrukt is dan in andere landen en dat we gemiddeld later *in* en vroeger *uit* het arbeidsproces treden. Bovendien presteren we in die 25 jaar ook nog eens meer uren per week dan gemiddeld in Europa.

Dat slechts 4 op 10 van de 50- tot 64-jarigen in Vlaanderen een betaalde job uitoefent, illustreert duidelijk *het patroon van de vervroegde uittrede*. Tabel 2 toont dat de meerderheid van de niet-beroepsactieve 50-plussers ofwel (vervroegd) gepensioneerd is ofwel instaat voor het huishouden. Dan volgen het brugpensioen en het stelsel van vrijgestelde oudere werklozen. Het aandeel bruggepensioneerden loopt de laatste jaren wel terug, maar dit wordt gecompenseerd door de stijging van het aandeel oudere werklozen die vrijgesteld zijn van inschrijving. Ten slotte maken steeds meer ouderen gebruik van het stelsel van loopbaanonderbreking (nu tijdskrediet) om hun loopbaan geleidelijk af te bouwen, al gaat het in 2001 nog steeds om slechts 2,5% (deeltijds of voltijds) loopbaanonderbrekers.

Is dat wel werkbaar?

Tijdens het Belgische voorzitterschap werd het begrip *kwaliteit van de arbeid* opgenomen in het Europese werkgelegenheidsdiscours. De databank van de European Foundation on Working Conditions (EFWC) leert dat de kwaliteit van de arbeid in Vlaanderen goede punten scoort in Europees perspectief. Het aandeel loontrekkenden dat in ongunstige omstandigheden werkt, zoals in een laawaierige of stofferige omgeving, in hitte of in pijnlijke houdingen, ligt in Vlaanderen beneden het Europese gemiddelde. Ook het moeten presteren tegen een hoog werkritme of onder te krappe deadlines komt in Vlaanderen minder dan gemiddeld in Europa voor. De Vlaamse werknemer heeft wel minder zeggenschap over de taakvolgorde, het werktempo of de werkmethode dan zijn gemiddelde Europese collega.

Ook factoren als een onvrijwillig deeltijds of tijdelijk contract, een sociaal belastende arbeidstijdregeling of een fysiek belastende uurregeling zijn van

Tabel 2.

Samenstelling van de bevolking tussen 50 en 64 jaar (Vlaams Gewest; 2001).

	Totaal		Man	Vrouw
	(n x 1000)	(%)	(%)	(%)
WERKEND	417,0	40,7 ¹	54,2	27,3
waaronder deeltijds loopbaanonderbreking	22,7	2,2	1,3	3,1
waaronder halftijds brugpensioen	0,9	0,1	0,1	0,0
NIET-WERKEND WERKZOEKEND	13,1	1,3	1,4	1,2
NIET-BEROEPSACTIEF				
Voltijds loopbaanonderbreking	2,6	0,3	0,2	0,3
Voltijds brugpensioen	71,6	7,0	12,3	1,7
Vrijgestelde oudere werklozen	86,0	8,4	8,8	8,0
(Vervroegd) gepensioneerd	182,7	17,9	14,3	21,4
Waaronder op 'terbeschikkingstelling'	10,4	1,0	0,7	1,3
Arbeidsongeschikt	68,9	6,7	8,6	4,9
Huishouden	181,5	17,7	0,3	35,2
Totaal	1023,8	100,0	100,0	100,0

Bron: NIS EAK, RVA, VDAB (Bewerking Steunpunt WAV).

invloed op de werkbaarheid van een job. Om deze verschillende dimensies van arbeidstijdregeling te vatten, lanceert het Steunpunt WAV de *precariseringsgraad*. De precariseringsgraad meet het aandeel loontrekkenden dat geconfronteerd wordt met preciaire arbeidstijdregelingen. Bijna 1 op 3 Vlamingen is werkzaam in een of andere preciaire arbeidstijdregeling, bij laaggeschoolden en vooral bij jongeren ligt de precariseringsgraad nog hoger (tabel 3).

Atypische arbeid, zoals tijdelijke contracten, onvrijwillige deeltijdarbeid of een afwijkende uurregeling, geeft aanleiding tot een hogere arbeidsontevredenheid. Gaat dit ook samen met een hoger *ziekteverzuim*? Op basis van cijfergegevens van de EFWC blijkt dat werknemers die in ongunstige arbeidsomstandigheden werken of die erg ontevreden zijn in hun job opmerkelijk meer afwezig zijn wegens ziekte. De gemiddelde Belgische werknemer meldde zich in de loop van 2000 gedurende 6,9 werkdagen ziek. Als we ons beperken tot enkel de ziekteverzuimers, dan krijgen we bijna de helft van de Belgische werknemers in beeld die in de

loop van 2000 voor gemiddeld 15,6 dagen niet is komen werken wegens ziekte. Deze cijfers liggen systematisch hoger dan in de buurlanden. Werken in ploegverband, in fysiek ongunstige arbeidsomstandigheden, in een weinig uitdagende job of in een vijandig arbeidsklimaat (pesten, intimidatie, fysiek geweld en vormen van discriminatie) krikt het aantal dagen ziekteverzuim nog op. Werknemers die erg ontevreden zijn over de werkomstandigheden zijn maar liefst 3 keer zo vaak ziek.

Leer voor je leven

Een thema dat jaarlijks aan bod komt in het Jaarboek is vorming en opleiding en de impact hiervan op de beroepsloopbaan. In 2000 voegde Eurostat een ad hoc module over de *overgang onderwijs-arbeidsmarkt* bij de Labour Force Survey. Hieruit blijkt dat jongeren na het verlaten van de schoolbanken massaal de arbeidsmarkt betreden en op zoek gaan naar een job. Meteen zien we al een eerste invloed van het diploma: hooggeschoolden moeten minder lang zoeken om een passende job

Tabel 3.

Aandeel loontrekkenden werkzaam in onvrijwillige deeltijdarbeid, onvrijwillige tijdelijke arbeid, sociaal belastende arbeidstijdregeling, fysiek belastende arbeidstijdregeling, precariseringsgraad naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau (Vlaams Gewest; 2001).

	Onvrijwillige deeltijdarbeid (%)	Onvrijwillige tijdelijke arbeid (%)	Sociaal belastende arbeidstijdregeling (%)	Fysiek belastende arbeidstijdregeling (%)	Precariseringsgraad (%)
Man	0,7	3,8	14,5	14,9	30,7
Vrouw	5,4	8,3	18,1	8,6	34,2
< 25 jaar	5,7	19,1	20,8	15,9	49,2
25-39 jaar	2,4	5,6	16,0	12,7	32,6
40-49 jaar	2,5	3,0	15,4	11,7	29,5
50-64 jaar	2,2	1,5	13,9	8,6	23,9
Laaggeschoold	3,9	5,7	17,3	16,4	37,5
Middengeschoold	2,8	5,3	16,8	14,7	35,1
Hooggeschoold	1,8	6,3	14,2	5,7	24,6
Vlaams Gewest	2,8	5,8	16,1	12,2	32,3

Bron: NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV).

te vinden dan laaggeschoolden. Randopmerking hierbij: het opleidingsniveau van de bevolking neemt nog steeds toe: de meeste jongeren halen minstens eenzelfde opleidingsniveau als hun ouders, bijna de helft van de Belgische schoolverlaters haalt zelfs een hoger diploma.

Veel *schoolverlaters* komen terecht in een job met *atypische arbeidsvormen*. Tijdelijke of onvrijwillig deeltijdse contracten zijn legio. Verder krijgt bijna een derde van de schoolverlaters te maken met een 'jobmismatch', waarbij de job eigenlijk niet aansluit bij de gevolgde studierichting. Deze vaststellingen uit zich ook in de jobmobiliteit: binnen de eerste vijf jaar na afstuderen wordt er nogal wat van job veranderd. Opnieuw gaat het om ongeveer een derde van de schoolverlaters. Meestal leidt zo'n jobverandering ook tot een hogere beroepsstatus. Een belangrijke vaststelling is *dat de jobmobiliteit afneemt met het opleidingsniveau*. Hooggeschoolden slagen er blijkbaar gemakkelijker in om van meet af aan een passende job te vinden, terwijl laaggeschoolden meer moeite moeten doen om zichzelf te bewijzen en een job op hun maat te 'veroveren'.

Een basisopleiding is met andere woorden cruciaal voor het verloop van de beroepsloopbaan, maar daarmee is de kous niet af. Om kennis en vaardigheden op peil te houden zijn *bijkomende opleidingen* noodzakelijk. Om dit levenslang leren beter in kaart te brengen, wordt het begrip *leerloopbaan* geïntroduceerd: de combinatie van alle leersituaties waaraan een persoon deelneemt tijdens zijn/haar leven. Hierop verder bordurend geeft de *fictieve leerloopbaan* de kans weer voor een gemiddelde Vlaming om tijdens verschillende leeftijdsfasen in zijn/haar leven deel te nemen aan opleidingen.

Logischerwijze is de kans op leren het grootst aan het begin van de arbeidsleeftijd. In de leeftijdsgroep 15-24 jaar zitten veel jongeren nog in de fase van de basisopleidingen. Eenmaal de 25 jaar voorbij, verschuift de aandacht bijna volledig naar bijkomende opleidingen. Het aandeel deelnemers daalt hierbij met de leeftijd: van bijna 10% onder de 25- tot 29-jarigen over ongeveer 8% bij de 30- tot 44-jarigen en daarna verder afnemend tot nog geen 2% bij de 60-plussers. In deze context is het merkant dat het aandeel Vlamingen dat in de APS-sur-

vey aangeeft dat permanente opleiding een noodzaak is om nog 'mee' te kunnen in de maatschappij toeneemt met de leeftijd. Blijkbaar voelen ouderen de noodzaak van bijleren wel aan, maar vinden ze geen aansluiting bij de opleidingsmarkt.

Gezin en arbeid

De arbeidsmarkt staat niet los van de maatschappij, wel integendeel. Een opvallende vaststelling is *de groeiende tweespalt tussen huishoudens met meer dan één arbeidsinkomen en huishoudens zonder inkomen uit arbeid*. Tussen 1988 en 2001, een periode van stijgende werkzaamheid, blijkt het aandeel huishoudens met meer dan één arbeidsinkomen vrij sterk te stijgen. Huishoudens waar niemand werkt zijn daarentegen niet afgenomen. Nieuwe jobs worden blijkbaar vooral ingevuld door werkzoekenden uit gezinnen waar al iemand een betaalde job heeft. Op die manier wordt een maatschappelijke polarisatie in de hand gewerkt.

Een andere invloedsfactor, vooral op de arbeidsdeelname van vrouwen, is de aanwezigheid van kinderen, en bij uitbreiding, de *gezinssamenstelling*. Een analyse van de LFS-gegevens bracht een aantal typische patronen van de arbeidsdeelname van Vlaamse vrouwen naar voren. *De jongere generatie moeders (25-34 jaar)* profileert zich in ons gewest *bijzonder sterk op de arbeidsmarkt*; het aandeel werkende moeders in deze generatie, met een baan die weliswaar vaak deeltijdarbeid inhoudt, overstijgt ruimschoots dat van de leeftijdsgenoten in de buurlanden. *Aan het andere eind van de leeftijdscolonne (45-54 jaar)* vallen Vlaamse vrouwen op door hun *lage participatie*; deze oudere generatie sleept de erfenis van het verleden mee, met een zeer beperkte arbeidsdeelname in alle gezinsposities. Een laatste en opmerkelijke vaststelling heeft betrekking op het arbeidspatroon van mannen in combinatie met hun gezinsleven: *vanaf de leeftijd van 50 jaar blijken enkel de mannen met inwonende kinderen een behoorlijk werkzaamheidspeil te behouden*, terwijl in de overige groep het aandeel werkenden een flinke duik neemt. Economische overwegingen die samengaan met de aanwezigheid van (studerende) kinderen, lijken een belangrijke rol te spelen in het uittredepatroon van Vlaamse mannen.

Betere meting, aansnijden van nieuw bronnenmateriaal

Een van de taken van het Steunpunt WAV is het aansnijden of toegankelijk maken van nieuw bronnenmateriaal met betrekking tot arbeidsmarktinformatie. Ook dit jaar zijn enkele hoofdstukken in het Jaarboek hiervan getuige. Zo is bijvoorbeeld een staat opgemaakt van de *grensarbeid* naar en vanuit Vlaanderen. Hieruit blijkt dat er anno 2001 zo'n 20 000 Vlamingen zijn die in het buitenland werken. Daar staan ongeveer 10 000 buitenlanders tegenover die een job hebben in het Vlaams Gewest. Onze noorderburen nemen de belangrijkste pendelstroom van en naar Vlaanderen voor hun rekening.

De regio's Hasselt, Tongeren en Turnhout tellen de meeste uitgaande grensarbeid (en weinig inkomende), terwijl regio Antwerpen-Boom en regio Gent heel wat grensarbeiders vanuit Nederland ontvangen (en minder uitgaande grensarbeiders tellen). Enigszins gechargeerd zou je kunnen stellen dat de minder florissante arbeidsmarktsituatie in de Belgische grensstreek fungeert als een push-factor, terwijl het vraagoverschot in de Nederlandse grensstreek, met veel jobs en openstaande vacatures als een pull-factor werkt. De helft van de mannelijke grensarbeiders die in Nederland werken is actief in de industrie. Opvallend is dat ruim één op vijf van de vrouwelijke grensarbeiders in de Nederlandse gezondheids- en welzijnssector werkt.

Op basis van het Datawarehouse Arbeidsmarktgegevens werd een analyse uitgevoerd van de *arbeidsdeelname op buurtniveau* in de Vlaamse centrumsteden en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De spreiding van werkenden en werklozen over de verschillende buurten blijkt in een stad als Roesela-

re aanzienlijk evenwichtiger dan in grotere steden als Brussel, Antwerpen of Gent. Bovendien stellen we in de grote steden vaak een concentrisch patroon vast, met typisch een hogere werkloosheidsgraad in de centrumbuurten en een hoger aandeel werkenden in de stadsrand.

Ook het naast elkaar leggen van verschillende bronnen kan leerrijk zijn. Anno 2001 bijvoorbeeld lag *een bedrijfsfaling* aan de bron van het verlies van meer dan 8 000 banen in Vlaanderen. Toch mogen hieruit geen overhaaste conclusies getrokken worden over de werkgelegenheidsevolutie in Vlaanderen. Een vergelijking met de netto-evolutie van de werkgelegenheid leert dat er sectoren zijn waar veel jobs verloren zijn gegaan naar aanleiding van een faillissement, maar die in het totaal toch nog een positieve banengroei kunnen opschrijven. Omgekeerd zijn er ook sectoren die nauwelijks falen hebben gekend maar toch veel jobverlies hebben geleden.

Caroline Vermandere
Steunpunt WAV

Noot

1. Dit is in feite de werkzaamheidsgraad. Hogerop vermelden we een werkzaamheidsgraad bij ouderen van 40,1%. Die is gebaseerd op de NIS Enquête naar Arbeidskrachten, en is de officiële werkzaamheidsgraad. De hier vermelde graad van 40,7% is gebaseerd op verschillende bronnen. Voor meer duiding omtrent de methodologie verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', jaarreeks 2002, deel 4 Jaarboek, Methodologische bijlage.